

ŞEHİRLEŞMEYE BAĞLI ÇEVRE SORUNLARINI OLUŞTURAN TEMEL KAYNAKLAR

İsmail Ceritli

Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü - ERZURUM

ÖZET

Bu makalede, şehirselle çevre sorunlarını oluşturan ve bu oluşumu hızlandıran etkenler genel bir çerçeve içinde ele alınmaktadır. Artan şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan yanlış şehirselle büyüme ve gelişmeler irdelenmekte ve uzun vadede daha kötü sonuçlarla karşılaşılmasının önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin aciliyeti vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şehirleşme, Merkezileşme, Göç, Yanlış Planlama, Enerji Tüketimi, Ekolojik Erdem.

MAIN SOURCES OF ENVIRONMENTAL PROBLEMS RELATED TO URBANIZATION

ABSTRACT

Through this article, factors that cause and enhance environmental problems in cities have been held in a general perspective. Wrong urban growth and development together with the increasing urbanization have been discussed and urgent measures have been emphasized for not to face with the worse results in a long term.

Key Words: Urbanization, Centralization, Migration, Wrong Planning, Energy Consumption, Ecologic Virtue.

GİRİŞ

Çevre sorunları, yirmibirinci yüzyıla girerken, bütün ulusların ve gelecek kuşakların önemli mücadele alanını oluşturmaktadır. Bu mücadelenin en önemli alanlarından birini de şehirleşmeye bağlı çevre sorunları oluşturmaktadır. Şehirleşmeye bağlı çevre sorunlarına sebep olan faktörleri değişik sınıflandırmalara tabi tutmak mümkündür. Bu makalede ise sınıflandırma şu şekilde yapılmıştır:

1. Merkezileşme ve yoğunlaşma,
2. Dikey yapılanma,
3. Göçler,
4. Yanlış planlama,
5. Koruyucu ve geliştirici tedbirlerin eksikliği,
6. Şehirleşme politikalarında "Ekolojik Erdem" yoksunluğu.

Burada sırasıyla nüfusun belli merkezlerde yoğunlaşması ve aynı mekan içinde yoğunlaşma; dikey yapılanmayla gelen sosyal çevre bozulmaları; şehrin cazibesi ve kırım iticiliğiyle artan göçler ve çevresel sorunları; yer seçiminde yanlış

toprak kullanımının beraberinde getirdiği sorunlar; şehirselle mekanlarda çevre varlıklarının korunması ve geliştirilmesi için gerekli tedbirlerin yetersizliği ve en son olarak şehir yönetiminde söz sahibi olan idarecilerdeki ekolojik duyarlılığın çevre sorunlarına yaptığı olumsuz katkıları tartışılmaktadır. Makalede özellikle, bütün çevre sorunlarının temelini oluşturan veya çevre sorunlarının oluşumunda öncelikli unsur olan insan üzerinde durulmaktadır. Çünkü diğer herşeyde olduğu gibi çevre sorunları da kendi kendini varetmemekte ve insanların tutum ve davranışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

1. Merkezileşme ve Yoğunlaşma:

Nüfusun belli merkezlerde toplanması ve yoğunlaşması, özellikle sanayi devriminden sonra ve daha da önemlisi sanayileşmenin hızlı ve sıçramaları bir biçimde yayıldığı ve geliştiği 20. yüzyılın başlarında görülmeye başlamıştır. Sanayinin, çeşitli nedenlerden dolayı özellikle şehir merkezlerine yakın yerlerde kurulması ve yeni çalışma alanlarının açılması neticesinde kır nüfusu

şehire doğru akmaya başlamıştır. Bununla birlikte, zaman içinde, tarımda makineleşmenin geometrik bir biçimde artış göstermesine bağlı olarak toprakta istihdam edilenlerin sayısında ortaya çıkan daralma, toprağın sürekli parçalanması ve küçülmesi, kırsal kesimin yeterli gelir seviyesine ulaşamaması ve bütün bunların sonucunda geniş

Bölgeler	1940	1960	1980	1985	1990
Marmara	35.1	43.3	68.7	74.1	75
Güney Anadolu	20.1	31.6	49.8	52.7	54.3
Ege	23.3	30.3	48.6	54.8	53.0
İç Anadolu	14.8	24.8	47.4	53.3	59.5
Güneydoğu Anadolu	15.8	16.1	36.5	39.9	53.5
Doğu Anadolu	9.3	13.4	27.2	31.1	37.5
Karadeniz	7.2	11.4	24.0	29.2	33.7

Tablo 1: Bölgelere Göre Kentleşme Hareketleri (%)¹

bir gizli işsiz kesiminin oluşması kırsal kesimden şehire doğru olan göçü hızlandırmıştır. Ayrıca şehir hayatıyla ilgili olarak, ulaşım ve haberleşme araçlarıyla sunulan sosyo-psikolojik şartlar, daha nitelikli bir hayatı yaşama özlemi, eğitim, kültür, sağlık ve diğer sosyal alanlarda görülen avantajlar kır insanını sürekli şehir hayatına kavuşma arzusuyla meşgul etmiştir.

Gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerde göçün ana kaynağını sanayileşme oluşturmuşken, Türkiye gibi henüz ekonomik gelişimim tamamlayamamış ülkelerde daha çok kırsal kesimdeki dengesizlikler ve toprağın ihtiyaçları karşılayamaması göç hareketlerinde temel etkeni oluşturmuştur. Yine köyün ekonomik yetersizliği neticesinde, özellikle köy için durağan olan zaman dilimlerinde şehire mevsimlik göçler söz konusu olabilmektedir. Yine, şehir hayatının köy hayatından farklılıkları ve bunların iletişim vasıtalarıyla köylere kadar ulaşması, her ne kadar zorluklan görmezlikten gelinse de, kırsal alanda yaşayan insanlar üzerinde sosyo-psikolojik bir etki bırakmakta ve bu, köyde yaşayanlar için itici bir faktör görevi yüklenmektedir.

Bütün bu sayılan itici ve çekici faktörlerin neticesinde, kırdan kente göçte spekülaf bir hareketlilik görülmektedir. Kırsal nüfus artışı, doğal seyri içinde değil, daha çok dış faktörlerin etkisiyle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, tek yönlü

hareketlilik gösteren göçlerin sonucunda, özellikle Türkiye'nin batısında ve başta İstanbul, Ankara, Bursa ve İzmir gibi sanayinin yoğunlaştığı, teorik olarak iş bulma imkanlarının fazla olduğu şehirlerde nüfus birikimi doğal olmayan bir artış göstermektedir. Ülkemizde kentsel nüfus artışının %60'ının doğal artışla, %40'ının ise göçlerle beslendiğine ilişkin araştırma bulguları vardır.² İşte, ne oluyorsa bu aşamadan sonra olmaktadır.

Nüfusun hızlı artışıyla birlikte konut, sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri, altyapı, ulaşım, istihdam gibi birçok alanda önemli derecede yetersizliklerle karşılaşmaktadır. Bunun sonucunda düzensiz şehir gelişim ile birlikte çevre sorunlarında geometrik artışlar gözlemlenmektedir. Bunlar arasında şunları saymak mümkündür.

- 1-Gecekondulaşma,
  - 2-Su ve kanalizasyon gibi temel hizmetlerde eksiklikler,
  - 3-Toprağın plansız ve amaç dışı kullanımı,
  - 4-Ulaşım hizmetlerinde yetersizlik ve trafik sorunu,
  - 5-Temizlik hizmetlerinin düzenli yürütülememesi ve çöp sorunu,
  - 6- Kaçak yapılaşma,
  - 7- Kültürel çevrenin yozlaşması ve sosyal sorunlar,
  - 8-Doğal dengenin hızlı bir biçimde bozulması,
  - 9-Yapılaşma için yeşil alanların ve verimli tarım topraklarının tahrip edilmesi v.s.
- Yerel yönetimlerin ve hem merkezi hükümetlerin yanlış, kısa vadeli ve siyasi kazanç sağlamak için yürüttükleri politikalar çarpık şehirleşme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Şehir planlarının uzun dönemli düşünülmemesi ve zamanında gerçekleştirilememesi, planlarda yapılan yanlışlıklar (alan düzenlemelerinin genelde rant faktörü üzerine kurulması), nüfus tahminlerinin reel verilere dayandırılmaması, sanayileşmenin ve kalkınmanın bölgeler arasında dengeli bir şekilde dağıtılamaması/dağıtılmaması, sosyal hizmetlerin kırsal bölgelere kadar eşit bir biçimde dağıtılmaması ve diğer baza faktörler, yanlış şehirleşmenin oluşmasına ve bütün bunların neticesinde hem fiziki, hem doğal ve hem de sosyal çevre sorunlarının varlık kazanmasına neden olmaktadır. Su kirlenmesi, hava kirliliği, gü-rültü, katı atıklar (çöpler) ve tasviyesi, trafik, yeşil

alanların yetersizliği, sosyal davranış bozuklukları ve sapmalar, tarihi ve kültürel eserlerin tahribi gibi sorunların hepsi yanlış ve çarpık şehirleşmesinin (ki bu da şehir nüfusunun hızla artması ve belli merkezlerde birikmesinin ortaya çıkardığı başlıca sorunlardan biridir) birer sonucudur.

2. Dikey Yapılanma:

Dikey yapılanma, şehrin kalabalıklaşması, yoğunlaşması ve toprak kullanımının azaltılması amacıyla ortaya çıkmış olan bir yapılanma biçimidir. Bu başka nedeni ve şehir ekonomisinin ortaya çıkardığı rant piyasasından daha fazla pay almaktır. Sınırsız ve dengesiz bir gelişme gösteren tüketim ekonomisinin, şehir hayatı üzerindeki bir başka yansımasıdır.

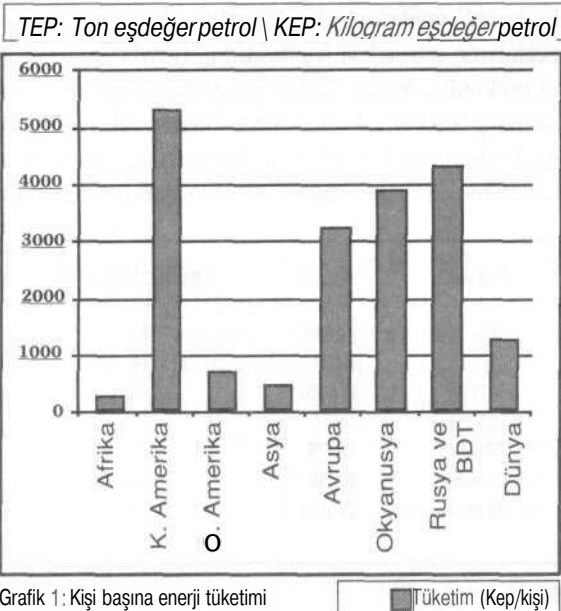
Ancak, gökdelenlere kadar varan bir ya-

pılanma biçimi hem insani özelliklerin kaybetmekte ve hem de insanın ayaklarını var olduğu ekolojik temelden kaydırmaktadır. Başta doğa-insan ve insan-insan ilişkileri olmak üzere sosyo-psikolojik temelli birçok problemin doğmasına yol açmaktadırlar. Dikey yapılanma insanların birbirleriyle karşılaşma imkanlarını kısıtladığından, öncelikle insanlar ve komşular arası münasebetlerin zayıflamasına neden olmaktadır. İnsanı yalnızlaştırmakta ve toplumdaki uzaklaştırmaktadır. Çağımızın ana sorunu, insanı topraktan, dolayısıyla gerçek hayattan koparan engellerin kaldırılmasında düğümlenmektedir.³

İkinci olarak, insanı ve en başta çocukları topraktan ve doğal ortamdan genellikle uzak tuttuğundan, insanların doğayla olan bağlarını koparmaktadır. İnsan büyürken, etrafında ne tür doğal olayların gerçekleştiğini ve insanlığa hizmet etmek için ekosistemin ne gibi mücadeleler verdiğini farkedememektedir. Böyle olunca, tüketim ekonomisinin sürekli devrede tuttuğu yönlendirme politikaları ve çalışmalarının da yardımıyla, insan durmaksızın tüketen bir makina konumuna düşmektedir. Aşırı tüketim, her dönemde israfı da doğurduğundan, artan tüketim miktarları ve israf doğal kaynakların geometrik bir biçimde azalmasına ve yok olmasına öncülük etmektedir. Böyle olunca bir taraftan tabiat can çekişirken, dünyanın diğer tarafındaki insanlar, çeşitli uluslararası ekonomik ve sosyal politikaların da katkısıyla açlıkla ve ölümlerle karşı karşıya gelmektedir. Dolayısıyla dikey yapılanma, insanı devamlı olarak insani ve ahlaki ilkelerden uzaklaştırmaktadır. Aşağıdaki tablo meselenin anlaşılmasında zannediyorum, oldukça açıklayıcı olacaktır. Tabloda da görüldüğü gibi, ülkeler gelişmişliğini sürdürürken (gelişmiş ülkelerde şehirleşme oranının yaklaşık %70-75 arasında olduğunu hatırlatarak) kullanılan kaynaklar ve enerji tüketimi artmakta ve bu da sosyal problemlerin ve çevre sorunlarının artış göstermesine neden olmaktadır. Çünkü, dizginlenemeyen arzular, her seferinde daha fazlasını talep etmektedir.

Ülkeler	Üretim	Tüketim	Tüketim (kep/kişi)
Afrika	509.6	188.0	284
Kuzey Amerika	2113.0	2294.6	5339
Güney Amerika	347.3	226.7	758
Asya	2253.5	1919.6	601
Avrupa	1058.9	1635.8	3255
Okyanusya	164.0	104.3	3847
Rusya ve BDT	1552.4	1307.1	4491
Dünya	7998.7	7676.1	1420

Tablo 2: Ülke Grupları itibarıyla Enj. Üretim, Tic. ve Tük. (milyon TEP) 4

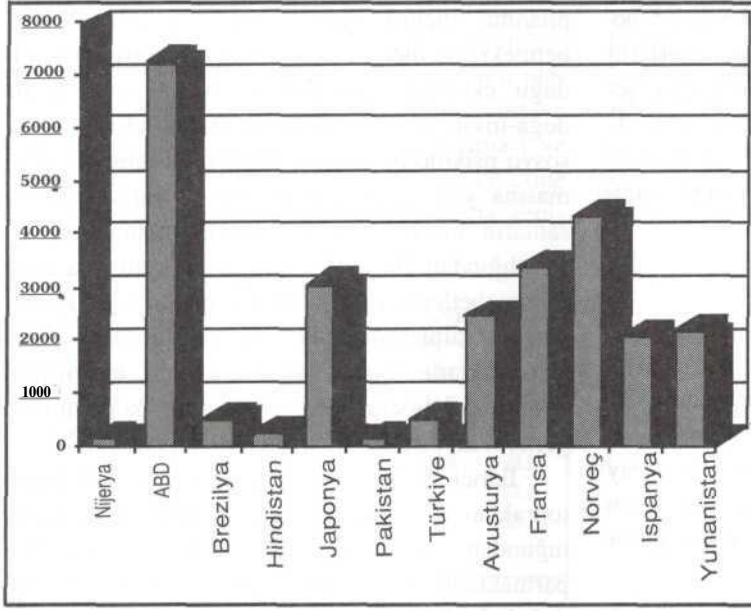

Grafik 1: Kişi başına enerji tüketimi

■ Tüketim (Kep/kişi)

3. Göç:

Göç, hızlı şehirleşmeyi ve dolayısıyla hızlı çevre kirlenmesini doğuran en önemli olguların başında yer almaktadır. İnsanlar, ekonomik ve sosyal sebeplerin ve bazen de siyasal sebeplerin

Grafik 2: Seçilmiş Bazı Ülkelerde Kişi Başına Enerji Tüketimi (Kep)

Tüketim (Kep/kişi)

bir sonucu olarak yerlerini yurtlarını terk edip daha iyi yaşama şartları bulabileceğini umduğu şehirlere doğru hareket etmektedirler. Türkiye'de, kentlerde nüfus artış hızı %43.1'lerde seyrederken, kırsal alanda ise ortalama %-5.56'dır.⁵ Bu da bize kırsal alandan kentlere hızlı bir nüfus kaymasını göstermektedir. Tablo 3'de bölgeler arası göç hareketlerinin açıkça ortaya konduğu gibi, Türkiye'de göçler daha çok Marmara ve Ege bölgeleri başta olmak üzere iş bulma imkan ve ihtimallerinin olduğu iller yönüne doğru kaymaktadır. Eğer durumu iller seviyesinde ele alacak olursak, en çok göç alan illerin başında İstanbul, İzmir, Bursa ve Ankara gibi endüstriyel yatırımların yoğun olduğu şehirlerin geldiğini çok daha kolay bir şekilde fark ederiz. En çok göç veren illerin ise daha çok kırsal tabanlı, iş imkanlarının kısıtlı olduğu Doğu, G. Doğu ve İç Anadolu böl-

gelerinde kümeleştiğini görürüz.

Göçle beraber, konut, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve altyapı hizmetlerinde gözle görülür bir açık ortaya çıkmaktadır. Şehire yeni yerleşen halk kesimi birçok alanda hizmetlerin kendilerine ulaşmasını beklemekte ve hizmetlerin karşılanmaması/karşılanamaması durumunda ise acil ihtiyaçlarını kendi yöntemleriyle gidermeye çalışmaktadır. Marjinal hizmetlerdeki yığılmalar, erken saatlerde köşe başlarında oluşan işçi pazarları, trafik, park yeri, içme suyu, elektrik, otobüs sıkıntıları, kanalizasyon yetersizliği, okul, kitaplık, yeşil alan eksikliği, toplumsal erozyonun büyük kentlerdeki belirtileridir.⁶

Göçün en önemli sonucu ise gecekondulaşma olarak ortaya çıkmaktadır. Gecekondulaşma, şehri hem fiziki ve hem de sosyal çevre sorunlarıyla karşı karşıya getirmektedir. Bir taraftan sağlıksız ve altyapısız yapılaşma sürerken, diğer yandan yakıt, çöp üretimi gibi nedenlerden dolayı hava, su ve toprak kirliliği artış kaydetmekte ve kirliliğin hareketliliğinden dolayı tüm şehir insanının ve ekosistemin hayatını değişik açılardan tehdit etmektedir.

Bütün bu dengesiz şehir gelişiminin önüne geçilmesi için, hem siyasi hükümetlerin ve hem de yerel yönetimlerin kararlı şehirleşme politikalarına geçmeleri ve bunları uygulamaları gerekmektedir. Ya da hiçbir şey yapılamıyorsa, kalkınma planlarına konulan ve çarpık şehirleşmeyi ve kirlenmeyi önleyici tedbirlerin uygulanması için çaba sarfetmelidirler. Elbette halktan da bek-

Bölgeler	1985 Nüfusu	İç Göç	Dış Göç	Net Göç	Net Göç Hızı % 0
Marmara	10036022	955866	564273	391593	39
Ege	6075596	397411	312948	84463	14
Karadeniz	6991933	303222	512080	-208858	-30
Akdeniz	5362072	339318	255381	83937	16
İç Anadolu	8140168	525986	576364	-50378	-6
Güney Anadolu Böl.	3571721	160180	240836	-80656	-23
Doğu Anadolu Böl.	4409745	203890	423991	-220101	-50

Tablo 5: Bölgelere Arası Göç Hareketten (İç göç: Bölgenin aldığı göç, Dış göç: Bölgenin verdiği göç)

lenenler olacaktır. Ancak, burada asıl çözüm devlet uygulamalarının altında yatmaktadır. Eğer yönetim ve denetimdeki açıklıklar giderilebilirse ve teşvik edici ve önleyici kararlar alınır ve pratiğe aktarılabilirse, belki kısa vadede tam sonuç ve başarı alınamayabilir ve fakat uzun dönemde ortaya çıkacak çarpıklıkların önüne geçilmiş ve nisbi de olsa düzenli bir şehirleşmeye doğru ilk adımlar atılmış olur.

4. Yanlış Planlama:

Şehir planları, coğrafi yapılar gözönünde bulundurularak, toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan hem şehrin düzenli gelişimini sağlayan ve hem de ülke genelinde düzenli yapılmaya yarayan planlardır. Ancak, şehir planları reel veriler üzerine kurulmaz ve şehir planları yerel ya da ulusal bazda birtakım siyasi rant temininde kullanıldığı sürece ciddi şehir gelişimlerini sağlamamız mümkün görülmemektedir. Açmak gerekirse şunu demek istiyorum: Şehir planları koltuklarından kalkıp nereye planlayacaklarını, ne tür bir coğrafi ve sosyal yapı içerisinde plan yapacaklarını ve plan yapacakları yerin istek ve ihtiyaçlarını yerinde incelemeli ve planlarını ondan sonra yapmalıdırlar. Klasik şehirciliğin de öngördüğü gibi şehir planlarının yapımında normatif kuralların ve yönetimlerin dikkate alınması ve planların bu doğrultuda yapılması hatalardan kaçınmak için önem arz etmektedir. Bunlar;

1-Hazırlık aşamasında etüd ve araştırmanın yapılması: Bu aşamada şehrin ihtiyaçları, toplumsal, ekonomik, toplumsal faktörler gözönüne alınarak belirlenir.

2-Fiilen plan yapma: Elde edilen veriler doğrultusunda teknik araç ve yöntemler kullanılarak proje bazında şehir planının yapılması gerçekleştirilir.

3-Planın uygulanması: Yapılan plan ilgili yerel yönetimlerce gerçekleştirilir.

Ve ancak bu aşamadan sonra şehir ve yerleşmeler halkın kullanımına sunulur. Ancak Türkiye'de durum baştan beri farklı olmuştur. Önce insanlar yerleşmişler ve ardından planlar yapılmıştır. Dolayısıyla bağımsız bir şehir planı yapma ve uygulama imkanı tam anlamıyla bulunamamıştır.

Halkın ihtiyaç ve isteklerini dikkate almayan ve onları birer faktör olarak bünyesinde bu-

lundurmayan planlar, pratiğe aktarılma imkânının da kolay kolay bulamazlar veya bulsalar bile parçalı, kopuk, eksik ve ihtiyaçlara cevap vermeyen bir şehrin ortaya çıkmasına neden olurlar. Planlar şehirlerle ve şehirlerde medeniyetlere yön verirler. Dolayısıyla şehir planları eksik ve yanlışlarla dolu ise, o şehirde yaşayan insanların ve bu tür şehirlere dolu ülkelerin ortaya koyacağı medeniyetler de birçok açıdan, zayıf ve geçici temeller üzerinde yükselecektir.

Medeniyetlerin yükseliş ve düşüşü şehirlerin kaderlerinde tezahür eder. Tarihin ibresi model ve sembol şehirler etrafında döner. Medeniyetler yükseliş dönemlerini sembol şehir ya da şehirlerle taçlandırır. Bunalımlar ise önce şehirdeki kimlik krizi ile kendilerini ortaya koyarlar. Şehirlerdeki ruhi-maddi tecessüm, keyfiyet-kemiyet dengesizlikleri medeniyet için dengesizliklerin akislerinden başka bir şey değildi. Medeniyetlerin çöküşü bu sembol şehirlerin marjinalleşmesi ile neticelenir.⁷

İkinci olarak, planlamayla bağlantılı bir başka konu ise insan faktörünün büyük oranda göz ardı edilmiş olmasıdır. Ersin Gürdoğan'ın "yollar araçlar için planlanmaktadır" ifadesinde açıklanmak istendiği gibi şehir topyekün araçlar için planlanmaktadır. Araçlar için park yeri, fabrikalar için verimli topraklar, ulaşım için otoyollar, yüksek rant gelirleri için devasa binalar hep aynı temel üzerinde yükselmiştir. "İnsan için ne" sorusu çok az hatırlanır olmuştur. Belki de bunun için Lewis Mumford, "bütün şehirler yeni baştan yapılmalıdır" şeklindeki tezini ileri sürmüştür.

Modern şehircilik, teknoloji toplum gezegenimizi tehdit eden, Dünya Ana'nın enerjisini yiyip tüketen bir kanser virüsü olarak görülmektedir. Bu deritten kurtuluşun yolu ise çağdaş şehircilik anlayışının dışında teknolojiden uzak bir yaşam biçimine dönülmesi ve henüz tahrip edilmemiş ne kaldıysa bunları korumağa devam edilmesidir.⁸ Bu görüşe katılır ya da katılmayız. Ancak, yaşamakta olduğumuz kötü şehirleşmenin vurgulanması noktasında önemli bir gösterge olduğu kanatındeyim.

Bütün bu hatların telafi edilmesi ve en azından elimizde kalanı insan için kullanmak üzere yeni baştan işe koyulmalıyız. Turgut Cansever'in önümüzdeki 30 yıl için tahmin ettiği 60 milyon insana ve insani boyut ve özelliklere yaraşır bir

şehirleşmeye doğru ilk adımların atılması gerekmektedir. Bugünkü şehirleşme hem yatırım maliyetinin hem de işletme maliyetinin yüksekliği bakımından son derece sakıncalıdır. Ayrıca bu şehirleşme insan yaşamına, çevre sorunlarının büyük boyutları dolayısıyla çok zararlıdır. Vakit kaybı bakımından da büyük sakıncalar taşımaktadır.⁹

Bu bir medeniyet mücadelesidir. Bu mücadelenin öncüleri ise başta şehir plancıları, yerel yönetimler, siyasi iktidarlar ve diğer şehir yönetim denetiminde görev alacak olanlardır.

5. Koruyucu ve Geliştirici Tedbirlerin Etkinliği:

Hayatımızın diğer cephelerinde karşılaştığımız, herşeyin büyük tutulması ve yarışmacı rekabete dayalı bakış açısını şehirlerimizin dengesiz gelişiminde ve sonuçta bunun çevre kirlenmesine yol açmasında da görmekteyiz. Bu davranış biçiminde, plan ve programlar insanı merkez alarak değil, yine maddeyi merkez alarak yola çıkmaktadır. Sonuçta insanı her alanda çatışmaya sokan bir şehirleşmeyle karşılaşmaktayız. Şehirlerimiz büyürken, doğal olanı korumaya yönelik tedbirleri ve onların insan yaşamı üzerindeki etkilerini çoğu zaman görmezlikten geliriz. Bu bizi ister istemez ayrıntılara girmekten ve uzun dönemli planlar yapmanın zahmetinden kurtaracaktır. Belki ekonomik rantının olmadığından ve belki de bilinç tembelliğimizden dolayı, ekolojik dengeyi güçlendirmek düşüncesine ise hiçbir zaman aklımızın bir köşesinde yer ayırmayı düşünmeyiz. Ortaya çıkan problemleri ise ancak eklemlemeci birtakım çalışmalarla gidermeye ya da giderdiğimizize kendimizi inandırmaya çalışırız. Mevlana'nın konuyu çok güzel izah eden bir kıssası vardır: Adamın biri evine "Ya evim! Ne olur yıkılacağın zaman bana haber ver" diye sürekli yalvarır. Bir gün gelir adamın evi yıkılır, yerle bir olur. Adam üzgün ve perişan bir biçimde "Ya evim! Ben sana, yıkılacağın zaman bana haber ver demedim mi" diyerek evine karşı duyduğu sitemini dile getirir. Buna karşılık ev konuşmaya başlar. Ey sahip! Ben sana kaç kere yıkılacağımı haber verdimse de, sen her seferinde beni susturdun. Ne zaman bir çatlağım olsa sıvayıp geçtin. Ben sana o çatlaklarla binlerce kez haber verdim de sen an-

lamak istemedin." Evet tabiat da, her gün defalarca can çekişmekte olduğunu bize çeşitli yollarla anlatmaya çalışırken biz tamirci birtakım tedbirlerle onu susturmaya çalışmıyor muyuz. Ancak bir gün, ani bir şekilde yıkılırsa, altında kalacaklar bütün insanlık olacaktır.

Ekolojik bir bakış açısı benimsemek ve ekonomik süreçleri çözümlmek için elverişli kavramlar kullandığımız zaman ekonomimizin, toplumsal kurumlarımızın ve doğal çevremizin dengesinin ciddi bir biçimde bozulmuş olduğu aşikar hale gelir. Büyüme ve yayılma konusundaki saplantımız bizi uzun dönemler için -GSMH, karlar, kentlerin ve toplumsal kurumların büyüklüğü ve başkaları gibi- pek çok değişkeni büyük tutmaya sevketmiş ve bu, esnekliğin büyük ölçüde yitilmesiyle sonuçlanmıştır. Bireysel organizasyonlarda olduğu gibi, böyle bir dengesizlik ve esneklik stres deyimleriyle dile getirilebilir ve bunalımımızın çeşitli yönleri bu ekolojik ve toplumsal stresin çok sayıdaki belirtileri şeklinde görülebilir.¹⁰ Evet, toplumsal olarak ekolojik bir stres yaşamaktayız. Bu stresten ve onun topluma yüklediği ağırlardan ve bundan da ötesi gelecek kuşakları büyük krizlerle karşı karşıya bırakmak istemiyorsak ekolojik hayatı, ki bunun içinde insanlar da vardır, koruma ve geliştirme yönünde politikalarımızda ve anlayış biçimlerimizde keskin dönüşümleri gerçekleştirmemizin zamanı geçmektedir. Burada başta ülkeyi yöneten bütün insanlara olmak üzere, bütün kurumlardan en alt bir bireye kadar önemli görevler düşmektedir.

6. Şehirleşme Politikalarında Ekolojik Erdemin Yoksunluğu:

Sanayileşme politikalarımızdaki sapmalarda olduğu gibi, şehirleşme politikalarımızda da yanlışlıkların temelini ekolojik erdemden yoksunluğumuz oluşturmaktadır. Al Gore'un da ifade ettiği gibi tarih dilimi içinde bir yerlerde doğayla olan bağlantımızı kopardık ve onunla anlaşmazlığa düştük ama nerede? "Uygarlığın yapısı gittikçe daha karmaşık hale gelmekte, ama o gelişirken bizler de doğadaki köklerimizden gittikçe uzaklaştığımız duygusuna kapılmaktayız. Bir anlamda uygarlığın kendisi de, kendi eserimiz olan daha yapay, kontrollü ve bazen de küstah bir yapıya doğru yol almıştır. Artık dünyayı, sağ-

ladıkları yarardan daha yüksek bir bedel taşımayan bir 'kaynaklar' toplamı olarak görmek çok kolaylaşmıştır."¹¹ Bu anlayış biçimi, şehirler üzerinde de görülmektedir. Şehirlerimiz artık, insanlık adına yüksek ideallere sahip erdemlerin hüküm sürdüğü yerler değil, toprak, insan ve ticaret boyutlarından oluşan rantıye pazarlan haline dönüşmüştür. Şehirlerimizin planlanmasında, yollarımızın düzenlenmesinde, binalarımızın yapımında, çöp toplama ve tasfiye sistemimizde, birçok noktadan olanca hızıyla havayı kirletmemizde, sularımıza taşımayacakları yükleri yüklememizde ve onları ölüme terkedişimizde, yeşil alanlarımızı düzenlemede veya düzenlemede ve bütün diğer faaliyetlerimizin çarpıklığında ortaya hep ekolojik anlayış ve davranış kalıplarımızdaki olumsuz dönüşümlerin etkisi görülmektedir. Daha da doğru olanı, halihazırda tartışılmakta olduğumuz bütün krizlerin birinci sebebini bu temel olgu oluşturmaktadır.

Bu nedenle, şehir plancılarımızdan tutun da şehirleşme politikalarını belirleyen ve yönlendiren merkezi hükümetlere kadar bütün yönetici ve deneticilere kadar herkesin ekolojik erdem anlayışına kavuşması/kavuşturulması gerekmektedir. Bunun için de eğitim kurumlarımız başta olmak üzere tüm kurum ve kuruluşlarımızda görev yapan insanlarımızın ve şehir çevresinin ekolojik erdeme dayalı anlayış ve davranış biçimi doğrultusunda eğitilmesi ve yetiştirilmesi, öncelikle kabul etmemiz ve pratiğe aktarmamız gereken bir ilke olmalıdır.

SONUÇ

Şehirleşmeye bağlı çevre sorunları makale boyunca dile getirilenden farklı olarak ve daha genel bir çerçevede sınıflandırılırsa ikili bir yapıyla karşılaşılmaktadır. Bu yapının bir tarafında büyümeye yönelik tutkular, diğer tarafında kırsal kesim insanının hayati ihtiyaçları yer almaktadır.

Ülkeler sanayileşme ve silahlanmada olduğu gibi şehirleşmede de büyük ölçeği hep ön planda tutmakta veya tutmak durumunda kalmaktadır. Böyle olunca da, şehirler hem yatay ve hem de dikey büyüme tehdidiyle karşı karşıya kalmaktadır. Her iki gelişme biçimi de sonuçta fiziksel ve sosyal çevreye zarar vermektedir. Bir taraftan doğal ve tarihi güzellikler yokedilip, hammadde kaynakları hızla tüketilirken; diğer taraftan bireyler, yatay ve dikey uzaklaşmalara ve kopmalara maruz bırakılmaktadır. Bireyler doğal ve sosyal çevresinden kopararak yalnızlaştırılmaktadırlar.

Yanlış şehirleşmenin yolunu açan ikinci bir etken ise, bölgesel gelişmelerdeki dengesizliklerden dolayı bir kısım insanın yerlerini terketmek zorunda kalmasıdır. Daha iyi bir yaşam standardını yakalamaya çalışan kırsal kesim insanları, özellikle gelişmiş ve sanayileşmiş büyük şehirlere doğru akmaktadır. Böylece şehirler planlanması, planlansa bile denetlenmesi zor bir durumla yüz yüze gelmektedir. Sonuçta yönetimler çarpık şehirleşme gibi önlenmesi ve düzeltilmesi güç ya da çok uzun, pahalı ve yorucu bir görevi üstlenmek durumunda kalmaktadırlar.

Son olarak ve önemle vurgulanması gereken, tarihi süreç içerisinde "ekolojik duyarlılığın" yani "ekolojik erdem" in yitirilmesidir. Sorunlara, derinlemesine bir bakış açısıyla bakıldığı zaman asıl sorunun, insanın diğer birçok alanda olduğu gibi ekolojik platformda da "erdem"den uzaklaşması sorunu olduğu açıkça görülecektir. Çünkü yapay "şey"lere şekil veren insanın düşünüş, anlayış ve kavrayışdır. Düşünceler zihinde oluşmakta ve maddede varlık kazanmaktadır. Dolayısıyla kentler, içinde barındırdığı toplumların düşünüş ve anlayışlarının birer tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle "aslı" yani düşünceyi dönüştürmeden ve olgunlaştırmadan, yansımalarını düzeltmek mümkün değildir.

Dipnotlar:

- 1 Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, İmge Yay: 2. Baskı, Ankara, 1993, s. 47.
- 2 M. Arif Demirel, Ekopolitika, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1992, s. 47.
- 3 Ersin Gürdoğan, Kirlenmenin Boyutları, İz Yay: 2. Baskı, İstanbul, 1993, s. 23.
- 4 Dünya Enerji Konseyi, "Türkiye 6. Enerji Kongresi, Enerji İstatistikleri", İzmir, 1994, s. 26.
- 5 DPT, 7. BYKP, "Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Raporu", Ankara, 1994, s. 10.

- 6 Keleş, a.g.e., s. 53.
- 7 Ahmed Davutoğlu, "Şehirleşme", Aksiyon Der., 17-23 Aralık 1994, s. 22.
- 8 Peter L. Berger ve ark., Modernleşme ve Bilinç, Çev: Cevdet Cerit, Pınar Yay., İstanbul, 1985, s. 227.
- 9 Turgut Cansever, "Çevremiz, Mimarimiz ve Şehirlerimiz", Çevre ve İnsan, Mayıs 1991, Yıl: 5, Sayı: 14, s. 16.
- 10 Fritjof Capra, Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, Çev: Mustafa Armağan, İnsan Yay., İstanbul, 1992, s. 451.
- 11 Al Gore, Küresel Denge, Çev: Gülten Şen, Sabah Yay., İstanbul, 1993, s. 1.